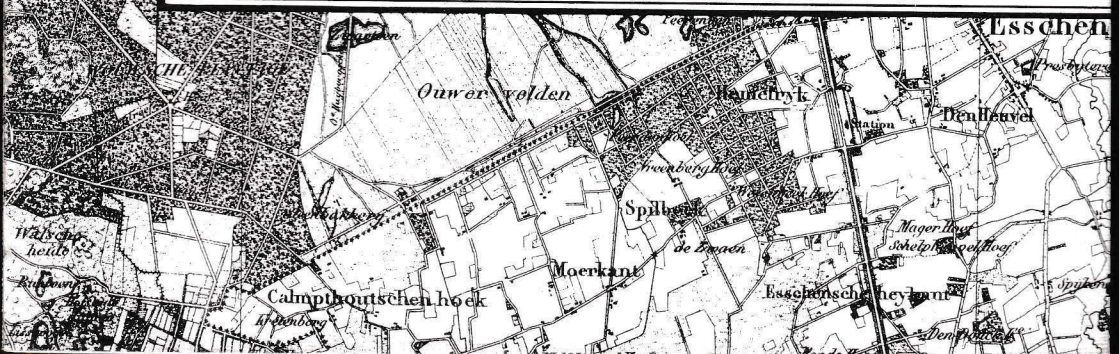

heemkunde kring
DE VIERSCHAER
WOUW

1/2- '93

De Wouwse bierbrouwerijen

III. Wouwse brouwhistorie in vogelvlucht

Natuurlijk hebben de inwoners van Wouw zich al direct nadat ze hier waren neergestreken gelaafd met bier. Het was immers een van de weinige dranken die redelijk betrouwbaar was. Water was te gevaarlijk om te drinken, het was ongezuiverd en vaak vervuild. Mensen wisten uit ervaring dat het drinken van water tot allerlei ziekten kon leiden als cholera en tyfus. Niet voor niets stierf in die tijd één op de drie zuigelingen.

Melk was te duur om zomaar te drinken, bovendien werd er enorm met deze drank geknoeid. Er werd veel water bij gedaan, wat in de vorige eeuw in Amsterdam nog tot de bepaling leidde dat bij 30 kannen melk niet meer dan 12 kannen water mochten worden gemengd.

Wijn was voor de gewone man veel te duur, dus bleef er niet veel anders over dan het drinken van bier. De eerste aanduiding dat er binnen Wouw bier werd gedronken, vinden we in een archiefstuk van 18 oktober 1354. Dat stuk handelt over het heffen van accijns op bier. De markies van Bergen bepaalde in deze akte dat iedereen die bier of wijn wilde tappen binnen het gebied van Bergen, accijns moest betalen aan de stad Bergen op Zoom. Uitgezonderd hiervan werden Noord- en Zuidgeest en Wouw. 1)

Oudste vermeldingen

De eerste vermeldingen van bierbrouwerijen binnen Wouw dateren uit de 16de eeuw. We vinden die in de Middeleeuwse bronnen van het markiezaat.

In 1533 werd Antonius van Glymes ingehuldigd als de nieuwe markies van Bergen op Zoom. Volgens oud gebruik gaf een nieuwe heer ter gelegenheid van zijn '*blijde inkomste*' altijd enkele voorrechten aan de stad in ruil voor zijn '*huldegeld*'. Antonius doet dat op 16 augustus

1533. Hij bevestigt dan eerst de privileges die door zijn voorvaders tot dusver al zijn verleend aan de stad. Daarnaast ontving de stad een aantal nieuwe voorrechten. 2)

Enkele dagen later, op 21 augustus 1533, komt er nog een privilege voor de stad dat ten nadele van de dorpen en het platteland van het markiezaat uitvalt. Antonius verbiedt dan het brouwen van bier op het platteland. Daarbij worden Oudenbosch, Gastel, Hoeven en Rucphen uitgezonderd. Het benodigde bier moet van de Bergse brouwers betrokken worden. 3)

Toch betekende dit niet dat alle bierbrouwerijen meteen afgebroken moesten worden, want het privilege bepaalde dat:

".....sullen ook nyemand in de voirschreven dorpen geseten eenigerhande bier mogen brouwen dan alleenlijk voor heur selff ende heur familie drincken ende niet voorderen. Ende dit op die poene van telkenreysse van sestig carolisch guldens." 4)

Het laat zich begrijpen dat de Wouwse brouwers zich fel verzetten tegen deze maatregel. Uit de processtukken die uit deze tijd overgebleven zijn, blijkt duidelijk dat zich vanaf 1533 een strijd ontspon tussen de Wouwse brouwers en de leden van het bierbrouwersgilde in Bergen op Zoom. Een proces dat zich tot halverwege de 18de eeuw voortsleepte, dus ruim 170 jaar na dato. 5)

Accijns

Accijns op bier was en is voor de overheid een aardige bron van inkomsten. Naast accijns moest er vroeger ook bodemgeld betaald worden. Dat was een belasting op het bier dat in voorraad gehouden werd. Daartoe werden zgn vondpeelingen gedaan. 6)

Uit de gegevens die nog voorhanden zijn over het heffen van accijns op bieren, kunnen we ons een vrij aardig beeld vormen van de diversiteit aan bieren die er verkocht en gedronken werd.

4

In de domeinrekeningen vinden we gegevens terug over het bodemgeld van Wouw en Halsteren. De oudste periode loopt van 1389 tot 1396. Over de perioden 1424 tot 1474 en van 1480 tot 1526 wordt er naast Wouw ook gesproken over Moerstraten.

Meer gegevens zijn te vinden in de notulen van de Domeinraad. Hieruit blijkt dat Wouw in 1497 toestemming vroeg en kreeg om een accijns voor 5 of 6 jaar van het bier te mogen heffen. Op inheems bier werd twee blanken geheven en op het uit den vreemde geïmporteerd bier 3 blanken. Dit extra geld was bestemd voor het maken van de straatweg. De Heer bepaalde wel dat tevens de wijnaccijns voor ditzelfde doel verhoogd moest worden. 7)

Van 24 december 1525 is een *"octroy voir die van Wouw om te mogen heffen accijse op wijn ende bier etc. zeven jaren lanc"* bewaard gebleven. Dit accijns werd niet zomaar geheven, maar *"om dermede tonderhouden hoere caussije ende oick doen volmaicken ende repereren hoer dinghehuys aldair..."* Er was dus opnieuw geld nodig, maar nu vooral om het onderkomen voor de schepenen op te knappen.

De wijnen die in dit stuk genoemd worden, laat ik hier even buiten beschouwing, maar de verschillende bieren wil ik wel noemen. Er is sprake van Engels bier, Oosters (Duits) bier en bitter bier. Daarvoor moest drie stuivers accijns betaald worden per aam. Bier uit Rumst en Walem en daaraan gelijkstaand bier kreeg een accijns opgelegd van twee stuivers per vat. Voor bier uit Delft en Gouda en ander bier dat buiten het gebied van Bergen werd gebrouwen, moest twee blanken per vat worden betaald en voor het bier gebrouwen binnen het gebied van Bergen een bedrag van één stuiver. Voor Wouws bier was tenslotte één blanke accijns verschuldigd. Een duidelijk bewijs dus dat Wouw in die tijd minstens één brouwerij bezeten moet hebben of minstens een aantal huisbrouwers. 8)

Problemen

Rond het al eerder genoemde privilege van 1533 om het alleenrecht om bier te brouwen aan de Bergse brouwers te

geven, ontstonden problemen. De Wouwse brouwers gingen gewoon door en gingen zelfs de concurrentie aan met die van Bergen op Zoom. In 1558 stelt de Heer van Bergen aan Wouw, Moerstraten, Polre en Halsteren voor, dat voortaan het bier alleen nog in de stad gehaald mag worden en dat er geen zwaarder bier getapt mag worden dan van 22 stuivers de ton. Er wordt dan tot een proefjaar besloten. Tegelijkertijd bepaalt de markies dat in Wouw elke pot bier voor een halve blanke verkocht mag worden en dat van elke ton een bedrag van 3 stuivers aan accijns betaald moet worden ten behoeve van het dorp.

Het moet allemaal weinig effect gehad hebben, want in 1561, 1565 en 1566 komen er opnieuw ordonnanties op accijnzen op bier in Wouw en andere plaatsen in het markiezaat. 9)

Oorlog

Er volgt dan een periode van betrekkelijke rust rondom het Wouwse bier. Die rust zal in het dorp zeker niet geheerst hebben. Het Wouwse kasteel was het middelpunt van oorlogshandelingen, met als hoogtepunt, maar voor de Wouwse bevolking beslist een dieptepunt, het beleg in 1583, waarbij het dorp niet gespaard bleef.

In 1581 was de kerk al afgebrand en in 1583 vluchtte de complete bevolking, zover die nog niet uitgemoord was, naar elders. Die verstrooiing duurde tot 1594. Toen kwamen de eerste bewoners terug.

Pastoor Hoffmans schreef hierover:

"....vonden zij hier hun huizen vernield, hun vruchtbare akkers met doornen en onkruid overwoekerd, zodat zij de oude wegen, de grenzen en de oude afscheidingen nauwelijks konden terugvinden, en het moeilijk was het vaderlijk goed aan te wijzen..." 10)

Die situatie verbeterde maar langzaam. Een gemaallijst uit 1600 laat zien dat in het dorp inmiddels 32 gezinnen woonden. Onderaan die lijst wordt opgemerkt dat er in het dorp en de kwartieren slechts 20 huizen staan en dat

de huislieden in keten en hutten wonen en dat ze hun veldvruchten onder de blauwe hemel op moeten slaan. 11) Die situatie is zeker niet ideaal geweest voor het brouwen van grote hoeveelheden bier. Toch laaien kort daarna de problemen met de Bergse bierbrouwers weer op.

Verklaring

Op 13 maart 1618 verschijnen Anthony Janssen van Cats en Willem Philips Goortsen voor de schepbank van Wouw om er een verklaring af te leggen over de situatie voor 'de troubelen' (van 1583).

Zij zeggen beiden omtrent 50 jaar oud te zijn en 'warachtig' te weten dat alhier tot Wouw altijd "*sijn gebrouwen geweest grote en cleijne bieren*". Als brouwers wordt door dit tweetal genoemd: Claes van Stijle, Coppen de Backer, Cornelis Pierssen Lathouwers, ene Anthony Geertssen van Cats en ene Joris Joosten. 12)

Als bijzonderheid wordt vermeld dat brouwer Van Cats de grootvader was van Anthonij Janssen van Cats die de verklaring aflegt.

Direct na deze beide getuigen, verschijnt Cornelis Joppen, balmaker uit Roosendaal voor de schepenen. 13)

Ook hij komt getuigen dat er voor 1583 in Wouw op verschillende plaatsen bier werd verkocht aan "*den gemeenen man*". Hij noemt als brouwers Cornelis Pietersen Lathouwer en Joris Joossen. Maar hij voegt er aan toe dat ook ene Jan van Ackeren en ene Huijbert Baten onder de jurisdictie van Wouw bier hebben gebrouwen.

Wat ook interessant is, is de vermelding van de bieren die in Wouw gedronken werden. Joppen zegt dat er voor de beste bieren die van elders kwamen, zoals de Delftse bieren een bedrag van één blanke per pot betaald moest worden. Zo'n pot bier werd 'raep op therm' genoemd. Het bier uit Mersel kostte een halve braspenning, terwijl voor het bier dat bekend stond onder 'val vande banck' een halve stuiver betaald moest worden. (Zie bijlage I voor complete extract)

Verzoekschrift aan de Staten

Uit 1618 dateert ook een verzoekschrift aan de Staten van Brabant. Daarin wordt eveneens gerept dat

"...Supplianten alteijdt van ouds teijden ende soolange menschen memorie streckt binnen hunnen dorpe gehadt hebben vier ofte vijff Brouwerijen in de welcke altijts gebrouwen sijn geweest soo swaere als cleijne bieren ende gesleten onder d'Ingesetenen vande voirscheven dorpe..."

Er wordt bezwaar gemaakt tegen het gebod om alleen nog bier te mogen halen in Bergen op Zoom, waarbij er op gewezen wordt dat het privilege na 1533 nooit meer is herhaald. Omdat er toch geschreven werd, werd ook gewezen op het feit dat er op het Wouwse kasteel nog steeds bier werd gebrouwen, waarbij sprake was van een onbillijkheid omdat over dit bier geen accijns betaald behoefde te worden.

Het stuk in het dossier van Wouw is een kopie van het origineel, want het document sluit met de opmerking: *"....was onderteeckent Peeter Gillis uuijt hangende aen eenen enckele steerte eenen segel in roode wassche..."*. Aan het originele verzoekschrift hing dus een zegel in rode was. 14)

Kasteel

Al die tijd waren de Wouwse, maar ook de Bergse brouwers actief om te reageren op de verkoop van bier door de brouwerij op het Wouwse kasteel. Die brouwerij concurreerde op een oneerlijke manier met de brouwers uit stad en dorp. Omdat het bier niet alleen voor eigen gebruik werd gebrouwen maar ook voor verkoop, wakte dat vaak de woede op van de stadsmagistraat van Bergen op Zoom, maar ook van de dorpsbesturen. Zij zagen hiermee het recht om accijns te heffen te niet gaan. De heer betaalde natuurlijk geen accijns over zijn bier en dus was het bier van

het kasteel goedkoper dan van de plaatselijke brouwerijen.

In de rentmeestersrekeningen van 1488/1489 en 1492/ 1493 wordt al gesproken over een eigen brouwerij met bottelarij. Deze brouwerij stond op de Nederhof bij het kasteel. Het brouwhuis kreeg in 1492 een nieuwe zolder. De bottelarij werd in 1553 opnieuw opgebouwd nadat hij eerder dat jaar ingezakt was. Bij de kasteelbrouwerij stond ook de woning van de kastelein, waar men een verse kruik bier kon drinken of kon halen voor bij de maaltijd thuis. 15)

De brouwerij bleef tot in het begin van de 18de eeuw voortbestaan, want bij een ijking van de brouwketels in 1701 werd de brouwerij, zij met het een geringe capaciteit, nog vermeld. 16)

Volhouders

Hoewel het in 1608 was toegestaan om Antwerpse bieren op te verkopen, bleven de Bergse brouwers zich beroepen op het octrooi van 1533. In het Wouwse archief zit een processtuk waarin de brouwers van Bergen in 1639 vragen om geen toestemming te geven om

"...voortaen tot Wouw ende andere dorpe vande voirschreven Margisaet niet en soude mogen opslaen oft tappen Antwerpsche en ander buijtenbieren dan alleen bieren alhier binnen Bergen gebrouwen volgens seker octroij van heer Anthonis marcquijs van Bergen anno 1533...." 17)

Het waren waarlijk volhouders die Bergse brouwers, want van hun collega's uit 1533 was er natuurlijk niet één meer in leven. Duidelijk mag zijn dat in de strijd om het bestaan ook in die tijd geen middel onbenut werd gelaten om de concurrentie uit te schakelen. En de rechterlijke macht werkte zo mogelijk nog trager dan in onze tijd.

Koop- en huisbrouwers

Bij het bierbrouwen moeten we onderscheid maken tussen twee soorten brouwers: de koopbrouwers en de huisbrouwers. In zijn boek "De Middeleeuwse brouwerij en de gruit", schrijft G. Doorman dat de koopbrouwers diegenen waren die met eigen middelen op een vaste plaats bier brouwden en dat vervolgens verkochten. Zij hadden zich meestal in het dorp gevestigd, in de nabijheid van de herbergen.

De huisbrouwers waren loonbrouwers die hun kennis in dienst stelden van anderen en tegen vergoeding de zelfbrouwende particulieren bijstonden of bij iemand aan huis kwamen brouwen. Die huisbrouwers mochten zelf geen bier verkopen. 18)

Wel moest iedereen die brouwde, of het nu een koopbrouwer of een huisbrouwer betrof de brouwrechten, de "impost", betalen.

Het was natuurlijk uitermate moeilijk om de brouwsels die links en rechts werden vervaardigd te controleren en op die manier werd er nogal wat "impost" ontdoken. Dat tot grote woede van de overheid.

Men moet daarbij bedenken dat deze heffing nogal wat geld opbracht. Zo vermeldt Korthals in zijn boeken over de Heinekenbrouwerij dat in 1689 het bierverbruik per hoofd per jaar op 310 liter lag en voor kinderen beneden de 8 jaar op 155 liter. De impost was dus een belangrijke rol van inkomsten. Vandaar dat er hard opgetreden werd tegen het ontduiken van deze belasting. 19)

In 1687 trad de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden op niet mis te verstane manier op. Er werd op 18 februari een plakkaat uitgevaardigd waarin een totaal verbod op het brouwen van bier op het platteland werd uitgevoerd. Voor de laatste dag van maart van dat jaar moesten de brouwers hun ketels en koelbakken uitgebroken hebben, terwijl verder bepaald werd dat ze nooit meer mochten brouwen. 20)

Verweer

Dat plakkaat sloeg in als een bom en onmiddellijk kwamen de plattelandsbrouwers in het geweer om hun nering en daarmee hun boterham veilig te stellen.

En de Raad van State was gevoelig voor de argumenten waarin onder meer werd aangegeven dat de arme ingezetenen van de dorpen door het brouwverbod volkomen geruïneerd zouden worden.

Op 12 juni 1687 beraadslaagden de burgemeester, schepenen en gemeentemannen nog over de situatie. Er werd besloten om samen met de dorpen en kwartieren uit de Meierij van 's-Hertogenbosch actie te ondernemen. 21)

Op maandag 16 juni 1687 kwam de Staten Generaal opnieuw bijeen en werden voor de brouwers in het Markiezaat de geboden versoepeld. Wel wilden de Staten het aantal brouwers onder controle houden, want in artikel één van de bepalingen voor brouwerijen schrijven zij:

"Dat deselve ten Platten Lande soude mogen blijven continueren op een seecker ende soodanigen redelijcken getal van koop ende huysbrouwers als naer groote ende gelangh van Ieder Plaetse tot gerieffen der Ingesetenen bij de supplianten ider inder haren zal werden geoordeelt noodigh te wesen, aenwelcken behoorlijcke acte van admissie soude connen werden gegeven sullende binnen den tijt van ses weecken bijde respectieve officieren ende magistraten de Lijste vande geadmitteerde Brouwers aen haer Ed.Mog. werden overgelevert." 22)

Door dit eerste artikel moest binnen zes weken een lijst worden samengesteld van de brouwers binnen de heerlijkheid.

In Etten werd een dergelijke lijst samengesteld en opgenomen in het resolutieboek. In Wouw ontbreekt een dergelijke lijst. Mogelijk is die wel gemaakt, maar als los stuk gemaakt en verzonden. 23)

Ook ten aanzien van de inhoud van de ketels werden eisen gesteld. In artikel 2 gaan de Staten daar verder op in:

Dat soo wel de huys als coopbrouwers ten overstaen vande officieren ende twee uyt de Magistraet haere ketels soudén moeten doen ycken op een vaste quantiteyt van Tonnen ende geordineert dat sy noyt minder ofte meerder als die alsoo eens geyckte ende vast gestelde quantiteyt van Tonnen ofte Vaten en sullen vermogen te brouwen oft uyt haren pyl te trecken van de welcke sy sullen gehouden wesen den vollen accyns volgens dordonnantie sooten Regarde vande Tappers als vande particuliere Borgers ende opgesetenen promptelijck Immers binnen een Maent uytterlijck na dat sy sullen gevaet hebben aenden pachter inder tyt te voldoen ende betalen ende denselven Impost, benevens den prys haerder Bieren vande Tappers ende Ingesetenen te exigieren op parate executie"

Met deze bepaling moest voorkomen worden dat de impost nog langer ontdoken werd.

Daarnaast gaven de staatsraden nog eens duidelijk aan dat er verschil was tussen huis- en koopbrouwers. Dat gebeurde in artikel drie:

"Datter distinctie ende tweederhande soorten van Brouwerijen sullen wesen, te weten daer men koop, ende geen huys ofte Particuliere, ende daer men huys off particuliere, ende geen koopbieren sal vermogen te Brouwen."

Voor die huisbrouwers golden strengere maatregelen, want tenslotte waren zij het die, in de ogen van de overheid, de problemen veroorzaakt hadden. Zij moesten binnen veertien dagen de impost betalen, zo lezen we in artikel vier:

4

"Dat die huys ofte Particuliere bieren Brouwen sullen sonder eenigh onderscheyt, den Impost vanden vollen ketel promptelyck binnen veerthien dagen na het vaten moeten voldoen in handen vande pachters, ende voorgeen Tappers ofte herbergiers mogen Brouwen, off aen deselve bieren Leveren in eeniger manieren, ten sy daervan den vollen Impost als voornoemt werde betaelt."

Men ziet dat er niets nieuws onder de zon is. Zolang de belastingbetaling aan de overheid maar voldaan werd, konden op alle regels uitzonderingen worden gemaakt ! In artikel vijf werd bepaald dat de koopbrouwers zowel aan herbergiers als aan burgers mogen leveren. Ze dienden echter wel een lijst aan te leggen van de dagen waarop ze geleverd hadden, de hoeveelheid bier die geleverd werd en de namen van dorpsbewoners waar ze het bier gebracht hadden. Die lijst moest vervolgens doorgegeven worden aan de magistraat en de pachter van de impost.

Mocht het bier bedorven zijn of niet verkocht kunnen worden, dan behoeften de koopbrouwers hierover geen impost te betalen. Wel moesten de magistraat en de pachter daarin gekend worden en zij namen de beslissing of het bier inderdaad niet goed was.

Met een laatste artikel (artikel 7) waarin de brouwers de plicht werd opgelegd om te zweren dat ze zich zowel aan de nieuwe als de oude bepalingen zouden houden, besloten de Staten hun nieuwe reeks van (aangepaste) bepalingen.

Ijken van ketels

Met deze bepalingen en het laten ijken van de ketels probeerde men een betere controle te krijgen op het brouwen van bier en het innen van de verschuldigde accijnzen.

In opdracht van de Raad van State werden in 1701 de ketels van de Wouwse brouwers geijkt door een "geswooren Sintelmeester der Stadt Bergen op den Zoom,

Laureys Samson van Rochelle". Hoewel in alle stukken hardnekkig de achternaam van deze man als Rochelle geschreven staat, tekent hij steevast met Van Rossel. 24)

Als we er van uit gaan dat alle brouwerijen in Wouw zijn bezocht, weten we meteen dat er op dat moment vier van deze bedrijven geweest moeten zijn. Dit klopt overigens niet met andere bronnen, want ook Jan van Kempen moet op dat moment een brouwerij gehad hebben.

De vier brouwerijen uit de akte van 1701 zijn:

Op de eerste plaats de brouwerij van Pieter Wagemakers met een brouwketel van 20 tonnen en een tweede ketel van twaalf tonnen.

Het tweede bedrijf was van Cornelis van Balen met een grote ketel van 23½ ton en een kleine ketel met een inhoud van 11 tonnen.

Het derde bedrijf was dat van Willem Joosten van Acker met een grote ketel van 16½ ton en een kleine ketel van 11 tonnen.

Tenslotte was er de brouwerij van heer Jagermeester Lamsweert, waarin één ketel stond met een inhoud van negen tonnen. Deze brouwerij was de vroegere brouwerij van het Wouwse kasteel. Deze meting in 1701 is het laatste wat we van deze brouwerij vernemen; waarschijnlijk werd deze alleen nog gebruikt voor het brouwen van bier voor eigen gebruik. Dat blijkt eens te meer uit de geringe inhoud van ongeveer 900 liter. 25)

Verzoekschrift

In december 1707 richtten de leden van het brouwersgilde in Bergen op Zoom een verzoekschrift aan de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden.

In dit verzoekschrift herhalen de deken en de gezworenen van het brouwersgilde van Bergen nog eens het privilege van 21 augustus 1533.

Zij voegen er echter aan toe dat er op 18 februari 1687 een uitspraak is geweest van de Staten Generaal waarin brouwers en mouters op het platteland werd verboden nog langer hun beroep uit te oefenen:

L. 8.

Ingeleide ende ter obedi-
entie van haer Ed. Moeg
Rechtv. de Raede van
Stad, haer Resolutie van
datte woeventwintigste
December xviij^e 1711 soo gheen
Statsonden en se gheen
Reken. Geelyck gelyc Woude
door. Jansz. Janssen
van Roffelle gesworen
Intenmeester der Stadt
Rogge, onder Zoon door
eyden de Ketelb jnde
naevolgende Brouwerse

Namementlijck

De alhier gesette nieuwe Brouwerse
Ketelb van Pieter Wagemaeckers, ende
groot bevonden den groeten Wouwen
twintig Comen ende d'z anderz
achtien Comen

Alles gedaen bevonden ende ge-
eycht volgend de verclaringe vande

4

".....dat geene Brouwers ofte mouters ten platten Landen Langer het brouwen ofte Mouten soudén vermogen te exerceren als tot den Laetste maert des voirschreven jaars 1687 ende dat deselve Brouwers ofte mouters haere ketel off ketels, brouwkuijp ofte kuijpen, koelback ofte backen niet langer zoude vermogen te laeten staen maar uijtgebrooken hebben voor den laatsten junij desselven jaars 1687 sonder die ten eeuwigen daege wederom te herstellen...." 26)

Het verbaast de Bergse brouwers dat er in Wouw nog steeds vier brouwerijen zijn en dat er een vijfde in aanbouw is. Zij noemen het verontrustend dat het aantal bierbrouwerijen in de stad inmiddels is teruggelopen van 13 tot 14 in het verleden tot niet meer dan een viertal in 1707.

De oorzaak daarvan is gelegen in het feit dat vanuit de dorpen op sluikse manier bier naar de stad wordt gebracht en verkocht.

Het verzoek van de Bergse brouwers is nu om de dorpsbesturen te gelasten onmiddellijk het besluit van 1687 ten uitvoer te brengen en alsnog de brouwerijen in Wouw en andere dorpen uit te breken.

Willen de dorpsbesturen dat niet uitvoeren, dan moet de Gouverneur van Bergen op Zoom met "de stercke handt" naar de brouwers gaan om over te gaan

".....tot het stucken slaan van de ketel of ketels als mede het removeren van de brouwkuijp ofte kuijpen beneffens koelbak ofte backen ende t'gunt verder tot het brouwen gehoort..."

En dat allemaal op kosten van de in gebreke gebleven brouwers en brouwsters.

De ijking uit 1716 geeft niet alleen aan hoe groot de brouwketels zijn, maar tevens wordt de inhoud van de brouwkuijp opgegeven. De ijkmeester berekende verder de hoeveelheid bier die in elke ketel gebrouwen kon worden.

- 24

brouw en bierkuijp: omtrent 28 tonnen

In de 'grote ketel' konden 16 tonnen vervaardigd worden en in de 'kleine ketel' 9 tonnen.

5. **Machiel Prs. Smout:** groote ketel: 15 tonnen
 clijnen ketel: 12 tonnen
 bierkuijp: 24 tonnen

Dit is een meting die achteraf verricht werd, want er werd een nieuwe akte voor opgemaakt. Er staat niet in vermeld hoeveel bier daadwerkelijk in de ketels gestookt kon worden. 29)

De laatste ijking dateert uit 1735 bij Pieter Wagemakers. Die heeft waarschijnlijk zijn ketels vernieuwd, want de grote kuip is dan 'watereijk' 36 tonnen, terwijl er 31 tonnen in gebrouwen kunnen worden. De kleine kuip heeft een waterijk van 15 tonnen en een brouwinhoud van 13 tonnen. 30)

Na bijna 170 jaar procederen kwamen er weer volop problemen in de regio. Bergen op Zoom werd in 1747 belegerd door de Franse troepen. Na een belegering van enige maanden valt de stad op 16 september in handen van de vijand.

In de tussenliggende tijd hebben de omliggende dorpen en het platteland het moeten ontgelden. Ook Wouw pikte daar een graantje van mee, getuige onder meer de vele doden die er in het jaar 1747 in het dorp en de parochie te betreuren waren.

In totaal ging het om 352 volwassenen in 1747 en 149 in 1748, terwijl in een normaal jaar gemiddeld zo'n 40 mensen overleden. De Wouwse pastoor schreef niet voor niets als opmerking in het begraafboek na het jaar 1747 :

"In dat fatale jaar stierven 352 volwassenen de meeste van angst, honger of andere ongemakken veroorzaakt door oorlog en strijd"
31)

26

4

Pas na 1750 komen de bewoners van de stad Bergen op Zoom terug. Dan worden ook de gildekeuren opzij geschoven en dat verklaart waarschijnlijk waarom het brouwersgilde van Bergen op Zoom niet meer in het geweer komt tegen de Wouwse brouwers, die dan inmiddels ook tot drie in getal geslonken zijn. 32)

Eisen

Aan het eind van de 18de eeuw wordt er meer op kwaliteit gelet en bier van elders kan sneller aangevoerd worden. Het wordt voor de Wouwse brouwers steeds moeilijker om een goede boterham aan het bier te verdienen.

In 1816 en 1819 telt Wouw nog slechts twee bierbrouwerijen. In een opgave van de gemeente Wouw met betrekking tot de ambachten, winkels en fabrieken, maakt de invuller de opmerking dat beide brouwerijen zonder werktuigen gedreven worden. 33)

In de ene brouwerij werkte een meester en een knecht, de andere brouwerij werkte alleen met een meester.

Tot het afzetgebied behoorde de gehele regio, maar het meeste bier werd toch geleverd aan herbergiers in de eigen gemeente.

De invuller van de vragenlijst omschrijft de toestand van de brouwerijen in de jaren tot 1816 als 'middelmatig'.

In de jaren na 1817 was de toestand kwijnend geworden en als oorzaak daarvoor wordt opgegeven: 'het inkomen van Leuvense Bieren'.

Gevraagd naar middelen om de toestand te verbeteren, schreef de gemeenteambtenaar:

"Niet anders dan met het wegblijven van de Lovense Bieren, verminderen der belastingen en verbeteren der vermogens van de meeste ingezetenen."

Belasting

De opmerking over de belastingen moeten we zien in het licht van een nieuw belastingstelsel dat in 1816 in

werking trad. Daarin werd bepaald dat de accijns op bier en azijn voortaan berekend zou worden op de inhoud van de werkkuij en niet meer op het afgeleverde bier bij de klant. 34)

Die accijns bestond erin dat per hectoliter inhoud van de beslagkuij een bedrag van 70 cent aan accijns betaald moest worden. Door opcenten en zegel kwam dat bedrag echter meestal zo'n 50% hoger uit.

In 1822 vond een herziening van deze wet plaats, maar daardoor kwam er nog meer overheidsbemoeienis. Er kwamen bepalingen ten aanzien van het vervoer van mout en de grootte van de beslagkuij. 35)

Er waren verder bepalingen ten aanzien van de tijd dat in de roerkuij gewerkt mocht worden en ten aanzien van het soort bier (bruin, geel of wit).

In de periode van 1 april tot 30 september mocht er 's ochtends niet vóór vier uur begonnen worden en in de periode van 30 september tot 1 april niet vóór zes uur. De brouwers moesten verder het tijdstip van het ontsteken van het vuur onder de bierketel opgeven, het uur waarop de mout gestort zou worden en de eindtijd van het laatste kooksel. Als bij controle bleek dat ze zich niet aan deze tijden hielden, volgde een zware boete.

Uitbreiding

In 1824 komt de brouwerij van Philips op de Markt bij de twee bestaande brouwerijen, maar amper zes jaar later verdwijnt de concurrent Dominicus van den Bergh, de overbuurman van 'De Ster' als deze zijn woning met brouwerij verkoopt en niemand de brouwering overneemt. Op 21 juli 1871 komt er een nieuwe bierwet, waarin voor de brouwer weer bepalingen worden vastgelegd. De brouwer mag vanaf die tijd kiezen of hij een gulden accijns betaalt per hectoliter inhoud van de beslagkuij of naar het gewicht van het ruwe, ongebuilde meel. Koos hij voor dat laatste, dan moest hij 3½ cent per kilo betalen. 36) De brouwerij in de Bergestraat was tot 1886 in werking. Toen werd de inventaris verkocht aan de familie Daverveldt aan de Wouwse statie, die onder de naam 'De Zwaan' een brouwerij begon. Omdat Daverveldt wilde proberen met

4
een handbrouwerij aan het werk te gaan, was deze fabriek geen lang leven beschoren.

In de tweede helft van de 19de eeuw ging het aantal brouwerijen in Nederland toch al flink achteruit. A. Hallema geeft in zijn boek "Het bier en zijn brouwers" de volgende aantallen van in werking zijnde brouwerijen: in 1855 nog 610. In 1873 een aantal van 566, in 1875 nog 540 en in 1901 was het aantal teruggelopen tot 494.

Op 20 januari 1917 kwam er opnieuw een andere bierwet. Daarin werd bepaald dat de accijns voortaan betaald moest worden naar het aantal kilo's extract dat het brouwsel bevatte op het moment dat het kookproces met de hop in de bierketel was afgelopen. Daartoe moest met een densimeter het soortelijk gewicht van de vloeistof worden bepaald en met een peilstok de hoeveelheid vloeistof in de geijkte bierketel. 37)

Of deze nieuwe bierwet van invloed geweest is op de activiteiten van 'De Zwaan' in Heerle is niet bekend, maar zeker is dat in dat jaar een eind kwam aan de activiteiten op brouwersgebied van de familie Daverveldt. In dat jaar werd gestart met een groentendrogerij in de schuren 38)

'De Ster' bleek de langste adem te hebben. Tot in 1958 werd er bier gebrouwen, waarna ook deze brouwerij het af moest leggen tegen de inmiddels tot wereldconcerns gegroeide biergiganten als Heineken. Deze firma nam de Wouwse brouwerij over en de naam 'De Ster' verdween voorgoed naar de archieven.

Rest ons nog één fabel om te ontzenuwen. De ster op het Heinekenetiket is niet dezelfde ster die de Wouwse brouwerij voerde. De ster van Heineken telt vijf punten en de Wouwse ster zeven. Bovendien voert Heineken sinds 1887 de ster op het etiket en sinds 1891 op het briefpapier. 39)

Deze uitgave werd mede mogelijk
door de financiële steun van de
Drankcentrale "Wouw" B.V.